

ПРОБЛЕМИ КРАЇНОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТУ ТА ЇХНІХ РЕГІОНІВ

УДК 911.3:314(447)

О. В. Заставецька – доктор географічних наук, професор кафедри географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Л. Б. Заставецька – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Сучасні риси трансформації господарства аграрних регіонів

*Роботу виконано на кафедрі географії
України і туризму ТНПУ ім. В. Гнатюка*

Розглядаються основні сучасні тенденції в розвитку господарства аграрних регіонів. Визначено перспективні напрями розвитку аграрних територій і шляхи їх реалізації. Це сприятиме підвищенню рівня життя населення регіону, поліпшення його якості.

Ключові слова: регіон, промисловість, сільське господарство, економічний розвиток.

Zastavetska O. V., Zastavetska L. B. Modern Features Transforming the Economy of Agrarian Regions. The main current trends in the economic development of agricultural regions. Perspective directions of development of agricultural areas and ways to implement them. This will improve the living standards of the region, improving its quality.

Key words: region, industry, agriculture, economic development.

Перехід України до засад нової регіональної політики зумовлює необхідність оптимізації структури господарства регіонів, яка відбуватиметься на засадах дерегуляції та досягнення комплексного розвитку територій. Для здійснення цього завдання треба вивчити особливості трансформації господарства в останні десятиліття, його відповідність ресурсному потенціалу того чи іншого регіону. Саме такі дослідження є актуальними для країни загалом і для аграрних регіонів зокрема.

Питання трансформації господарства України загалом та окремих її регіонів знайшли певне відображення у наукових публікаціях вітчизняних географів та економістів, зокрема: Г. Балабанова, М. Барановського, О. Гладкого, І. Горленко, М. Долішнього, А. Доценка, Л. Заставецької, В. Захарченка, Ф. Заставного, І. Ілляш, С. Іщука, А. Корнуса, А. Мельничука, В. Нагірної, Л. Немець, Я. Олійника, М. Пістуна, Г. Підгрушного, А. Степаненка, Д. Стеценка, Л. Руденка, Д. Ткача, О. Шаблія, С. Швець, Л. Шевчук та ін. Ці вчені здійснили вивчення структури промислових комплексів, систем розселення, питань регіонального розвитку, змін у розвитку

окремих регіонів та міст, депресивних регіонів. Та ще мало в українській суспільній географії є досліджень, що стосуються особливостей трансформації територіальної організації господарства аграрних регіонів, встановлення напрямів оптимізації галузевої й територіальних структур господарства тощо. Це й визначає необхідність вивчення цих питань.

Перехід українського суспільства до ринкових засад господарювання супроводжується глибокими кризовими процесами в економіці, які зумовлені трансформацією регіональних соціосистем. Найбільші зміни торкнулися господарських систем, які зазнали значних перетворень унаслідок зміни форм управління, впровадження ринкових механізмів функціонування. Трансформація господарства – це не просто зміна якогось елемента, – це «перетворення структури, причиною якого служить зміна її структурних елементів, що виходить за межі можливостей самоорганізації системи на колишньому рівні» [2, с. 126].

Важливим етапом, на якому перебувають господарські системи обласних регіонів України, вслід за етапом формування й зрілості (за В. Захарченком, 2004), є стан перетворення, що має привести їх до нової якості. Але ці перетворення не є еволюційними, на цьому етапі відбуваються функціонально-генетичні зміни у господарстві, змінюються управлінські форми його організації, просторова структура.

Залежно від динаміки змін, що відбуваються в господарських системах, виділяють системи, що змінюються швидко, або ті, що розвиваються повільно. Можливе й явище гетерохронного динамізму, коли різні галузі господарства розвиваються з різною швидкістю [1, с. 43].

Саме таке явище є характерним для аграрних районів, які до початку 1990-х років ХХ ст. були промислово-аграрними, але внаслідок неоднакових темпів скорочення виробництва у промисловості й сільському господарстві у час соціально-економічної кризи більшість обласних регіонів України (Поділля, Полісся, Центр, Північний Схід, Прикарпаття, Закарпаття) мають провідною галуззю сільське господарство. У них відбулися не тільки зміни у галузевій структурі господарства, а й у територіальній та управлінській структурах.

У докризовий період у областях провідне місце займала промисловість, у сучасних аграрних районах – машинобудівна, легка й харчова галузі. У них переважали великі підприємства, які або були ліквідовані, або зменшили свої потужності через неконкурентоспроможність продукції. Найшвидшими темпами зменшувалося виробництво на підприємствах машинобудівної та легкої промисловості, які не зуміли вчасно перепрофілюватися до потреб ринку. У цих галузях та харчовій промисловості почали виникати малі підприємства, які використовували місцеву сировину й дешеву робочу силу, вони працювали переважно на внутрішній ринок і трохи на експорт. Важливою галуззю харчової промисловості у докризовий період була цукрова, але й ця галузь через зменшення обсягів на експорт зазнала значного скорочення, що негативно відбилося на вирощування цукрових буряків (зменшення посівних площ).

Нові підприємства у харчовій промисловості та у виробництві будматеріалів, швидко переорієнтувавшись на випуск конкурентоздатної продукції, сприяли виходу цих галузей із соціально-економічної кризи. Основа цих підприємств – приватні, вони значно розширили асортимент продукції, поліпшили її якість і стали відомими не тільки у своєму регіоні, але й за його межами.

Найбільші зміни в аграрних регіонах сталися у сільськогосподарському виробництві й вони полягають у наступному:

– на зміну колгоспам і радгоспам появились нові форми підприємств – господарські товариства, кооперативи й фермерські господарства, у їх володінні

перебуває переважна більшість сільськогосподарських угідь, проте більшість продукції ще виробляють індивідуальні господарства населення;

- основною галуззю сільського господарства є рослинництво, для його розвитку є сприятливі ґрунтово-кліматичні ресурси, висока розораність земель; при незмінній структурі посівних площ (зернові, технічні, кормові, овочеві культури) відбулися зміни у структурі зернових (на користь пшениці, кукурудзи, сої й зменшення жита), технічних (збільшення площ ріпаку й соняшника, зменшення – цукрових буряків, тютюну) культур;

- впровадження нових технологій вирощування та використання високоврожайних сортів сільськогосподарських культур привели до збільшення валових зборів сільськогосподарських культур, передусім зернових, овочів, цукрових буряків;

- зменшення посівних площ під кормовими культурами зумовлене значним скороченням чисельності поголів'я худоби, зміною кормової бази скотарства й свинарства на користь штучних кормів;

- значне скорочення поголів'я всіх видів тварин, виробництво тваринницької продукції переважно здійснюється у господарствах населення, вони малопродуктивні й тому розвиток тваринництва пов'язаний із створенням нових ферм із передовими технологіями виробництва.

За роки соціально-економічної кризи відбулося швидке реформування сфери послуг порівняно з виробничою сферою й посилення її ролі у виробництві валового внутрішнього продукту. Це пов'язано із впровадженням нових форм обслуговування населення, розширенням спектру послуг. На першому місці серед галузей – торгівля.

Аналіз сучасної галузевої структури господарства Тернопільської області свідчить про регресивні й прогресивні тенденції переходу економіки до ринкових відносин. До регресивних відносяться зменшення диверсифікації виробництва, наявність малоефективних виробництв, зменшення приросту виробництва у багатьох галузях, розпад усталених функціональних зв'язків. До прогресивних тенденцій відноситься поява нових виробництв і форм організації виробництва, формування нових міжгалузевих зв'язків, впровадження сучасних технологій виробництва тощо. Але ці тенденції дуже повільно проявляються, перехід до ринкових відносин відбувається дуже повільно.

Водночас відбулися значні зміни у територіальній структурі господарства аграрних регіонів. Багато малих міст, які були в докризовий період аграрно-промисловими центрами, змінили свою спеціалізацію. Внаслідок ліквідації промислових підприємств (цукрові заводи, підприємства молочної, м'ясної, плодоовочеконсервної промисловості, цегельні та ін.) такі містечка стали т. з. «діловими» центрами для навколишньої сільської місцевості. В них функціонують заклади торгівлі, освіти, охорони здоров'я та адміністративні установи, що надають послуги населенню свого населеного пункту та тих, що тяжіють до нього.

Зазвичай, зберегли свою людність великі міста, але таких у аграрних районах небагато: одне або два міста, це – поліфункціональні обласні центри й, можливо, ще одне місто, яке здавна виконує міські функції. Занепад міських поселень в аграрних регіонах потребує їх соціально-економічної активізації, яка може бути досягнута внаслідок розвитку промислових підприємств, туризму та закладів сфери послуг. У цьому важливе місце може зайняти ребрендинг, тобто повернення до колишніх функцій, а також визначення іміджу кожного поселення відповідно до його ресурсного потенціалу.

Залежно від цього необхідно формувати нову галузеву структуру господарства малих міст, забезпечувати їх комплексний розвиток. У відродженні міст важлива роль відводиться адміністративно-територіальній реформі, яка надасть їм нові функції у формуванні територіальних громад та нову роль у системах розселення.

Отже, значні зміни, що відбулися у структурі господарства аграрних регіонів, передусім відмова від розвитку неконкурентних галузей і виробництв, є важливою передумовою переходу до досконалої структури господарства. Така структура формуватиметься залежно від ресурсного потенціалу регіону, ступеня його інтегрованості в міжнародні економічні структури. Для цього необхідно визначити галузі пріоритетного розвитку регіону (галузі спеціалізації) й розвивати їх для задоволення як внутрішніх потреб інших регіонів чи міждержавної торгівлі. Такими галузями в аграрних регіонах можуть бути, окрім сільського господарства, харчова й легка промисловість, виробництво будматеріалів, лісове господарство, транспорт, рекреація тощо.

Крім галузей спеціалізації, необхідна активізація галузей, які забезпечують життєдіяльність регіонів. Тому важливим напрямом сучасної регіональної політики є комплексність у розвитку господарства територій, тобто взаємозв'язаний розвиток господарства на основі раціонального територіального поділу та інтеграції праці, найдоцільнішого використання природного й соціально-економічного потенціалу, який забезпечує ефективне виконання міжрайонної функції і задоволення місцевих потреб господарства та населення.

Джерела та література

1. Захарченко В. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України / В. Захарченко. – Вінниця : Гіпаніс, 2004. – 547 с.
2. Корнус А. О. Трансформація регіональних соціогеосистем як об'єкт дослідження суспільної географії / А. О. Корнус // Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 9–11 жовт. 2014 р.). – Чернівці : Родовід, 2014. – С. 125–127.

УДК 911.375

О. В. Гладкий – доктор географічних наук, професор кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Національної академії туризму Російської Федерації та Академії наук Вищої освіти України

Глобальні міста як центри постеконімічної цивілізації

Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії КНУ ім. Т. Шевченка

Розглянуто сутність концепції постеконімічних трансформацій світової цивілізації. Охарактеризовано особливості таких трансформацій у глобальних містах. Визначено напрями реорганізації ринку землі й нерухомості в глобальних містах, ключових ресурсів розвитку міст, їх просторової структури та особливостей розміщення продуктивних сил під впливом постеконімічних процесів. Окреслено шляхи видозміни публічних просторів глобальних міст, розкрито особливості трансформації галузевого та географічного поділу праці.

Ключові слова: глобальне місто, постеконімічне суспільство, інтелектуальні ресурси, творчі ресурси, трансформація, глобалізація.